

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ד, תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מלים עבריות ומקבילותיהן באוגריתית

ב.

במאמרי הקודם („לשוננו לעם“ קונטרס ל'—ל"א, עמ' 38 זכו') הבאתי מלים עבריות אחדות מן המקרא, שאינן מתפרשות פירוש מלא, אלא על יסוד עיוננו בכתבי אוגרית. במאמר זה יובאו מלים וביטויים נוספים, אף הם מתוך אוצר לשון המקרא, שגם אותן נוכל לפרש ולהבהיר על יסוד כתבי אוגרית.

מי מן הקוראים לא יזכור את הפועל הקשה „תִּשְׁתַּע”
 בישעיה מ"א י"ו: „אל תירא כי עמך אני, אל תִּשְׁתַּע כי
 אני אלהיך”. ואכן, ראשונים ואחרונים יכבר התלבטו
 בביאורו המדויק של פועל זה. ועוד יותר בקביעת
 שורשו. הרד"ק אמנם הרגיש, בחושו הלשוני המובהק, כי
 „תִּשְׁתַּע” מובנו כנראה – תירא, תפחד, אך לא עמד על שורשו
 של פועל זה. שכן הוא אומר: „לפי עניינו אל תפחד,
 ויונתן תרגם: לא תתבר”; ואילו הראב"ע סבור היה, כי
 לפנינו התפעל מן השרש ש"ע"ה, שכן הוא אומר: „אל
 תשתע” – תי"ו לבנין התפעל ובא פ"א הפועל קודם התי"ו
 כמשפט הלשון והטעם: חרפה, כמו שָׁעוּ מני". כללו של
 הדבר: עד היום סוברים רוב החוקרים, כי אין „תשתע” אלא
 פועל משורש ש"ע"ה, או מן השורש ש"ע"ע.

אולם על יסוד עיוננו בכתבי אוגרית עלינו לדחות
 את כל הדעות הנזכרות. נמתוך כתבי ראס-שמרה נמצאנו
 למדים, כי אין „תשתע” אלא בניין קל מן השורש ש"ת"ע
 בהוראת „תירא, תפחד”. כך אנו קוראים באחד הלוחות,
 המתארים את מלחמותיהם של בעל ומות על השלטון
 בעולם²: ירא בן אלם מת תתע ידד אִל עֶזר (בתרגום
 עברי: ויירא בן אלים מות וישתע – כלומר: ויפחד – הידיד
 האל הגיבור). ובלוח אחר של אותה עלילה עצמה³ נאמר:

1. השווה שם, פס' כ"ג.

2. לוח I.AB, טור ו', שורה 30–31; ח"א גינזברג, כתבי אוגרית.

עמ' 67.

3. לוח I*AB, טור ב', שורה 6–7; גינזברג, שם, עמ' 19.

יֵרָא אֵן אַלְאִין בַּעַל הָתַע נֵן רַכְבְּעֶרְפַּת (בְּתַרְגוּם עֵבְרִי:
ויירא האביר אלאין בעל, וישתע — כלומר: ויפחד — הבן
רוכב ערבות).

והנה שורש זה שִׁתְּעַ, ובשי"ן דווקא, כבכתיב
העברי במקרא, ולא בַּתְּ כבאוגריתית, נתגלה בימינו אלא
ממש בכתובת הכנענית המקפת והחשובה מקיליקיה. היא
כתובתו של המלך אֶזְתוּד מן המאה התשיעית לפני הספירה.
כשמספר לנו אתוד על מעלליו לטובת עמו ומעשי גבורתו
ומלחמותיו באויביו, הוא אומר (ראה נ"ה טור סיני,
"לשוננו" י"ז, עמ' 198): „ובמקמם אש כן לפנם נשתעם
אש ישתע אדם ללכת דרך ובימתי אנך אשת תך לחדי דל
פלכם" (בְּתַרְגוּם עֵבְרִי: ובמקומות אשר היו לפנים נשתעים —
כלומר: מפחדים — אשר ישתע — כלומר: יפחד — אדם
ללכת דרך, ובימותי אנוכי אשה תלך לחודה — כלומר:
יחידה — בלי מקלות).

בכל המקומות הנזכרים אין „תִּשְׁתַּע, הָתַע, נשתעם,
ישתע", אלא פעלים מן השורש שִׁתְּעַ, בהוראת יֵרָא,
פחד. אמנם באוגריתית יש לשורש זה צורת „הָתַע" בַּתְּ
כמו שִׁ ערבית, אך זו מקבילה, כידוע, במקרים הרבה לשי"ן
בעברית ובכנענית.

במשלי כ"א ט' וכן כ"ה כ"ד נאמר: „טוב (ל)שבת
על פנת גג מאשת מדונים ובית חֲבָר", והנה הביטוי „בית-
חֲבָר" היה מעין חידה סתומה למפרשי המקרא ולחוקרי
הלשון העברית הקלאסית. מפרשינו המסורתיים התלבטו

בביטוי זה ולא יכלו לו, ואילו המפרשים החדשים הציעו כדרכם תיקונים (כגון זה של גרץ, בשיכול אותיות: „ובית קִחְבִּי“). אולם על יסוד כתבי אוגרית ניתן היום לפרש גם את הביטוי הזה ולדחות את כל הפירושים והתיקונים שהוצעו. בעלילת כרת מלך צידונים אנו קוראים: „עֲדָב אֶכַל לִקְרִית חַטַּת לִבַּת הַחֶבֶר (בתרגום עברי: הכן אוכל מן האסם, חיטים מביית-חבר). מתוך הטכסט האוגריתי עצמו ועל יסוד המושג האכדי bit hubûri (—אסם, מסכנות) ברור, כי אין „בית-חבר“ אלא בית אוסף התבואה, מחסן התבואה. האסם, והוראה זו מתאימה יפה אף בפתגם שבמשלי: טוב לשבת על פנת-גג (אולי הכוונה לפינת גג החרבות שבמדבר, כדעת פרופ' טור-סיני, משלי שלמה, עמ' 10) מאשת מדונים וכעס בבית-חבר, בבית מלא תבואה! לאור פירוש זה מקביל הפתגם שלנו לפתגמים אחרים שבס' משלי, כגון: טוב מעט בצדקה מרב תבואות בלא משפט, טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב, טוב מעט ביראת ה' מאוצר רב ומהומה בו, טוב ארחת ירק ואהבת שם משור אבוס ושנאה בו, וכדומה.

באחד ממזמורי התהלים הקשים ביותר, במזמור ס"ח, אשר הפירושים עליו הם מן הדברים שאין להם שיעור, מצינו את הביטוי הסתום „רוֹכֵב בַּעֲרֹבוֹת“ (פס' ה'): „שירו

1. לוח IK, טור ב', שורה 80—82; והשווה שב, טור ד',

שורה 172—173.

לאלהים זמרו שמו סלו לרכב בערבות ביה שמו ועלו
 לפניו, ובסיומו של אותו מזמור (פס' לד) : „לרכב בשמי
 שמי קדם הן יתן בקולו קול עז“. ואכן ראשונים ואחרונים
 כבר התלבטו הרבה בפירושה של סתומה זו. אמנם חז"ל שיערו
 מכבר, כי אין „ערבות“ אלא כינוי לשמים. אולם פירושם זה לא
 ישר משום-מה בעיני החוקרים החדשים, אע"פ שהוא מקיים
 אף מתוך הנאמר במזמורנו בפס' ל"ד, ואע"פ שאפשר למצוא
 לו סמוכין בכתובים אחרים. החוקרים החדשים נזקקו אף
 כן לתיקונים בנוסח. יש מהם המבינים את המלה „ערבות“
 כן מלשון בארץ עַרְבָה ושוחה (ירמ' ב ו) ומפרשים את כל
 החרוז בהוראה קרובה לזו של ישע' מ' ג': „קול קורא,
 במדבר פנו דרך ה', ישרו בערבה מסלה לאלהינו“. ואין צריך
 לומר, כי פירוש זה דחוק הוא ורחוק ביותר. אחרים, שמתוך
 העניין הכירו כי הכוונה כאן לעצבים, לענני שמים, גרסו „עבות“
 או „ערפות“ תחת „ערבות“ שבמזמורנו על יסוד המלים האכדיות
 אַרְפַּת, אַרְפִּיַת ודומיהן, ובעברית „עַרְפֵּל“ ואולי גם „צְרִיפֵיקָה“
 שבישעיה ה' ל'. אולם מתוך עיוננו בכתבי אוגרית נמצאנו
 למדים, כי צדקו חז"ל בהשערתם וכי אין כל יסוד לתיקוניהם
 של החדשים! ערבות, ערפת באוגריתית, כינוי הוא
 לשמים, והביטוי „רכב ערפת“ כולו הריהו שם כינוי
 הרגיל של אלהי השמים, משיב הרוח ומוריד הגשם. כך אנו
 קוראים למשל בתיאור נצחוננו הזמני של מות על בעל
 אחיו: ירא אן אלאין בעל, תתע נן רכבערפתו (בתרגום

1. לוח I*AB, סור ב', שוי 6-7; גינזברג, עמ' 49.

עברי: ויירא האביר אלאין בעל, וישתע — כלומר ויפחד —
הבן רוכב ערבות). ובמקומות אחרים: שמע לאלאין בעל, בן
לרכב ערפת¹ (בתרגום עברי: שמע נא, אלאין בעל, בין נא,
רוכב ערבות), וכן: [ט]ל שמש שמן; ארץ רבב [ר]כב ערפת, טל
שמש תסכה [רבב] נסכה כבכבם² (בתרגום עברי: טל השמים,
משמן הארץ, רביב רוכב ערבות, טל יסכוהו שמים, רביב
נסכוהו כוכבים), וכאלה רבים.

ואין אנו צריכים לתיקונם של כמה מן החדשים,
הגורסים „ערפות“ במקום „ערבות“. שכן אף באכדית מצינו
את הצורה בבית ארְבִּית, ושינוי פ—ב מתבאר יפה מתוך
סיבות פֶּוּנִיטִיּוֹת ידועות. לאור האמור לעיל מתבררים לנומיד
אף כתובים אחרים, כגון: אין כאל ישרון רכב שמים בעזרך
ובגאותו שחקים (דברים לג כו); וירכב על כרוב ויעף וירא
(וידא) על כנפי רוח (שמ"ב כב יא, תהל' יח יא); הנה ה'
רכב על עב קל ובא מצרים (ישע' יט א); הבנהרים חרה ה'
אם בנהרים אפך אם בים עברתך כי תרכב על סוסך מרכבתך
ישועה (חבקוק ג ח) ועוד.